*

УДК 343.13(477)

Олексій Сергійович Петров,
ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-5052-2355

СУТНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ, ЩО НЕ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Починаючи з цивілізації жодне нормативне регулювання поведінки людей не може бути ефективним у разі якщо воно пов'язано виключно із заборонами та обов'язками. Повне пригнічування свободи вибору всіх без виключення спричинило б руйнування особистості, без якої неможливе існування соціальної взаємодії у суспільстві. Культура, свідомість, виробництво, економічний лад, воля людини заперечує повну та абсолютну неволю. Право, як відомо, регулює суспільні відносини, впливаючи на свідомо – вольову діяльність їх учасників. Особливо дану обставину необхідно враховувати на етапі реформування та оновлення України, як правової держави.

Аналіз ефективності кримінальної процесуальної норми, а також кримінальної процесуальної діяльності в цілому на сьогоднішній день є одним з найважливіших напрямків дослідження юридичних наук. До числа проблем, що є актуальними у теперішній час відноситься ефективність запобіжних заходів, що не пов'язані із позбавленням волі. Пов'язаний даний факт із тим, що гарантії прав та свобод особи, у рамках прагнення України до правової держави, передбачає звуження практики застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою. На це спрямовані норми Кримінального процесуального кодексу України, про що свідчать наступне формулювання: «…Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам…» [1, ст. 183].

Позитивним практичним результатом дії чинного КПК України стало істотне зменшення кількості офіційних затримань осіб за підозрою у вчиненні злочину. За даними Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних

© Петров О. С., 2017

справ у 2011 році суди розглянули 45,7 тис. подань про обрання запобіжного заходу у виді взяття під варту, із них задоволено 39,7 тис. подань або 87 % від кількості розглянутих. У 2013 році слідчими суддями місцевих загальних судів розглянуто 21,2 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, із них задоволено 17,8 тис. або майже 84 % [2]. За даними ВССУ, у першому півріччі 2014 року слідчими суддями місцевих судів розглянуто 10,5 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, із них задоволено 8,5 тис., або 81,7 % (82,9 %) [2]. Таким чином, кількість клопотань (подань) про застосування найбільш суворого запобіжного заходу після набуття чинності КПК України 2012 року поступово зменшилась приблизно в 2,5 рази. При цьому слід враховувати, що певним чином на статистику 2014 року вплинула відсутність даних по Автономній Республіці Крим.

Відповідно до доповіді 12 липня 2016 року заступнику Голови ВССУ Станіславу Кравченку «…аналізуючи окремі статистичні показники, порівняно з 2013 роком кількість задоволених клопотань органів досудового розслідування про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою у 2015 році значно знизилася, що свідчить про покращення реалізації принципу змагальності сторін кримінального провадження та підвищення якості захисту зі сторони адвокатури в частині доказування відсутності ризиків для застосування тримання під вартою» [3].

Аналізуючи практику у період з 2011 року по теперішній час можна побачити, що кількість злочинів зменшилась не суттєво, та кількість застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою значно впала, що свідчить про застосування судами України альтернативних запобіжних заходів, що не пов’язані із позбавленням волі.

Ефективність правового інституту, це не просто сума ефективності її окремих норм. Ефективність правового інституту, це особливе правове явище, що обумовлено не тільки внутрішніми зв’язками, а й зовнішніми зв’язками із рівноправними підсистемами та системами більш загального рівня. М. С. Строгович виокремлює два підходи у визначені ступеню ефективності закону: онтологічний та феноменологічний. За допомогою даної класифікації можна визначити ефективність будь якого правово-

го інституту, у тому числі інститут запобіжних заходів, що не пов'язані із позбавленням волі. Онтологічний підхід полягає у безпосередньому вивчені змісту та структури діючої системи норм інституту, будови норм з метою безпосереднього використання набору критеріїв визначити який рівень регулятивного впливу має правовий інститут у конкретній галузі суспільних відносин. Феноменологічний підхід спрямований на дослідження зовнішнього функціонування правового інституту, а саме правозастосовної діяльності та результатів, що досягаються [4, с. 181]. Слід зазначити, що чим більший ступень наближення фактичного результату до цілі (чи віддалення від неї), тим більший (або менший) рівень ефективності правового інституту. Нерідкими є випадки, коли ефективні норм неефективно застосовується на практиці.

Так відповідно до академічного тлумачного словника ефективність визначається як той, що приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект [5]. По відношенню до ефективності права існують наступні трактовки, які, на нашу думку, доповнюють один одного.

Ефективність права це правильність та обґрунтованість юридичних норм, отримання найбільшого результату у досягненні цілі [6]. О. В. Смірнов доповнює «максимальну користь для суспільства» [7, с. 30]. Інші автори доповнюють до ефективності права наступні ознаки: оптимальність норм права [8, с. 41], доцільність та результативність тощо [9, с. 32], з чим ми погоджуємось.

Про належний захист прав людини на національному рівні, необхідність застосування практики Європейського суду з прав людини у рішеннях вітчизняних судів, стан і напрями розвитку судової реформи в Україні йшлося під час зустрічі суддів та працівників апарату ВССУ із суддею Європейського суду з прав людини від України Ганною Юдківською**.** Остання зазначила про проблеми українського правосуддя у контексті європейських стандартів. За її словами, Україна залишається лідером щодо звернень громадян до Європейського суду з прав людини. Водночас, за статистичною інформацією, близько 90 % заяв, які надходять до ЄСПЛ від громадян України, є неприйнятними,

зокрема, у зв'язку з тим, що в більшості випадків суди на національному рівні правильно вирішують справи [10].

Отже, якщо розглядати ефективність інститут запобіжних заходів, що не пов'язані із позбавленням волі необхідно звернутись до класифікації М. С. Строговича. На нашу думку онтологічний підхід у галузі даного інституту на сьогоднішній день перебуває на стадії доопрацювання, адже після прийняття діючого Кримінального процесуального кодексу України, практичне використання запобіжних заходів вимагає регулювання, коректування та доповнення норм теорії. Стосовно феноменологічного підходу хотілось би відмітити позитивну статистику зросту числа застосування запобіжних заходів, що не пов'язані із позбавленням волі та правильність їх застосування на практиці, а також окремо підкреслити виховування у суспільстві поваги до діючого закону та влади. А тому, узагальнюючи вищевказане, інститут запобіжних заходів, що не пов'язані із позбавленням волі є ефективним, максимально корисним для суспільства, оптимальним, доцільним та результативним.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 20.04.2017).

2. Судова статистика // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ: офіц. сайт. URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html (дата звернення: 21.04.2017).

3. Захист прав людини у кримінальному провадженні: доказування та докази // Київський районний суд міста Одеси: офіц. сайт. 12.07.2016. URL: https://kievskiysud.od.ua/press-department/all-news/2769-zakhist-prav-lyudini-u-kriminalnomu-provadzhenni-dokazuvannya-ta-dokazi (дата звернення: 21.04.2017).

4. Строгович М. С, Алексеева Л. Б., Ларин А. М. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности/отв. ред. Савицкий В. М.; АН СССР, Ин-т государства и права. М.: Наука, 1979. 319 с.

5. Словник української мови: в 11 тт./АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 2. С. 492. URL: http://sum.in.ua/s/Efektyvnyj (дата звернення: 24.04.2017).

6. Лебедев М. П. Об эффективности воздействия социалистического права на общественные отношения. *Советское государство и право.* 1963. № 1. С. 22–31.

7. Смирнов О. В. Эффективность правового регулирования организации труда на предприятии. М.: Юрид. лит., 1968. 184 с.

8. Пашков А. С., Явич Я. С. Эффективность действия правовой нормы (К методологии и методике социологического исследования). *Советское государство и право.* 1970. № 3. С. 40–48.

9. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М.: Юрид. лит., 1966. 187 с.

10. Зустріч із суддями Європейського суду з прав людини // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ: офіц. сайт. 10.06.2016. URL: http://sc.gov.ua/ua/novini_za_i_pivrichchja_2016_roku/zustrich_iz_suddjami_jevropejskogo_sudu_z_prav_ljudini.html (дата звернення: 20.04.2017).

Одержано 25.04.2017

*

УДК 341.231.14:341.1

Павло Андрійович Пінчук,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ УСТАНОВИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ, ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКИХ СПРЯМОВАНА НА ЗАХИСТ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ОСІБ

Розглядаючи міжнародні установи та організації діяльність яких спрямована на захист порушених прав осіб, в першу чергу слід вказати Європейський Суд з прав людини приймає заяви до розгляду лише після того, як були використані усі внутрішні засоби юридичного захисту, тобто лише після звернення людини до суду загальної юрисдикції і отримання ним рішення першої, апеляційної і касаційної інстанції; і лише протягом шести місяців з дати винесення остаточного рішення. Зокрема Суд може розглядати лише ті заяви, в яких йдеться про порушення гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) та протоколами до неї прав – одного або кількох, наприклад порушення права на свободу та особисту недоторканність, на справедливий суд, на ефективний засіб юридичного захисту тощо. Європейський Суд не розглядає заяви, спрямовані проти